

УДК 784.9:[378.018.8:78.071.2]

РОЗВИТОК ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВОКАЛІСТІВ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Волошин Петро, доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва, заслужений працівник культури України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-6235-8003

E-mail: AnastasiaVas@ukr.net

Перед сучасними закладами вищої освіти мистецького спрямування стоять складні завдання, орієнтовані на реалізацію творчої індивідуальності, майстерності й підвищення рівня професійної майстерності музиканта.

У статті розглянуто особливості вокальної підготовки майбутніх співаків, психофізіологічні чинники, що впливають на розвиток вокальних здібностей. Зазначено методи, що допоможуть повною мірою опанувати власні голосові дані, розширити діапазон, зробити голос яскравішим й об'ємнішим, та важливі аспекти й фактори для підвищення рівня професійної майстерності музиканта у вокально-виконавській діяльності. Особлива увага приділена вокальним вправам.

Ключові слова: вокальне мистецтво; музичне та образне мислення; музична пам'ять; співацький голос; дихання; саморегуляція; діапазон; артикуляція; тембр.

DEVELOPMENT OF VOCAL AND PERFORMANCE SKILLS OF VOCALISTS OF ARTISTIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Voloshyn Petro, Associate Professor of Musicology and Vocal and Choral Art, Honored Worker of Culture of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6235-8003

E-mail: AnastasiaVas@ukr.net

In the conditions of social renewal, the modern vocal school is called to promote the revival of spiritual culture, to educate the spiritually rich generation. Vocal art is an important tool, the key to mastering the culture and solving the problems of life creation.

Vocal training occupies a significant place in the system of professional music education, as it involves the formation of vocal knowledge, skills and abilities on the best examples of classical, folk and modern music. Mastering a variety of repertoire requires knowledge of the peculiarities of singing manners.

The article considers the features of vocal training of future singers and the psychophysiological factors influencing the development of vocal abilities. Techniques that help people fully master voice data, expand the range, make the voice brighter and more voluminous and important aspects and factors are called for the realization of individuality in creativity and increase of a level of professional skills of the musician in vocal-performing. The author pays attention to the analysis of specific vocal abilities, fundamental sections of vocal training, and important aspects associated with the implementation of individual creativity and the high level of professional skill of the musician in performing activities. Furthermore, an important condition for improving the level of professional training of future music

teachers is distinguished. It is the improvement of vocal preparation through updating its content and introducing modern approaches and technologies into the educational process. Particular attention is paid to the analysis of the specific vocal abilities of the child and the fundamental sections of vocal training (the fundamentals of breathing, sound support, vocal diction, range, strength, volume, brightness, style, manner of performance. In front of contemporary music educational institutions of artistic direction, there are complex tasks connected with the realization of individual creativity and the high level of professional skill of a musician while performing an activity. The main task is to prepare graduates for performance at a high level of professionalism to reveal the creative potential of the personality of the musician-performer, to ensure a high level of cooperation with other musicians.

Keywords: *vocal art; musical and figurative thinking; music-related memory; singing voice; breathing; self-regulation; range; articulation; timbre.*

Спів, або вокальне мистецтво, – це не просто звучання голосу, це наче «звучання» всієї людини. «Неможливо художньо співати, не володіючи досконало контролем дихання», – так говорив видатний тенор ХХ століття Е. Карузо [6]. На неоціненне значення музичної освіти звертав увагу ще В. Сухомлинський, вважаючи, що «в музичній освіті в першу чергу виховується людина, а не музикант» [8]. Багато людей помилково думають, що співацький голос та слух не можна розвивати способом проб і помилок, адже на початковому етапі помилки бувають згубні, які з часом важко виправити. Не засвоївши початкових навиків, так званого початкового етапу, неможливо чекати співацьких успіхів. Якщо ж перші вокальні кроки встановлюють правильні нейром'язові координації, то подальший спів стає природним і більш керованим. У вокальній історії є безліч прикладів, де у людини від природи поставлений голос. Але в процесі навчання професійного співу зазвичай виникає безліч проблем, основною з яких є дихання. Кожен вокаліст-музикант знає, якщо він хоче навчитися правильно співати, необхідно навчитися правильно дихати. У процесі співу розвиваються різні музичні здібності: динамічний, тембровий та динамічний слух, відчуття ладу, музичне та образне мислення, музична пам'ять. І головне завдання, яке необхідно вирішити на початковому етапі, – це, по-перше, підготовка високопрофесійних випускників; по-друге, розкриття творчого потенціалу музиканта-виконавця.

Важливим аспектом у зростанні рівня професійної підготовки вокалістів є насамперед удосконалення вокальної підготовки через впровадження в освітній процес сучасних підходів та технологій, за допомогою яких вокаліст досягатиме якісного опанування вокальної практики. Проблемаам вокального навчання та постановки голосу приділяють увагу багато науковців: Є. Проворова, Л. Василенко, Л. Тоцька, Р. Лоцман та ін. [4; 10]. Досліджують вокальні особливості навчання вокалу, засновані на майстерності керування та володіння співацьким голосом: Ю. Юцевич, Д. Люш, В. Антонюк, Р. Юссон, Г. Стасько. Особливості сучасних методик та підходів досліджували: Л. Василенко, І. Алієв, В. Ємельянов, П. Гребенюк, О. Маруфенко, І. Колодуб, О. Слепцова, Г. Панченко, Ю. Юцевич. Проте вокально-виконавська підготовка майбутніх артистів-вокалістів та проблеми, з якими стикається кожен початківець у вокальному мистецтві, ще не достатньо досліджені, що й зумовило вибір теми дослідження. У статті описані основні й початкові етапи роботи, на які потрібно звернути увагу для того, щоб спів був якісний і не травмував вокаліста.

Розкрити та проаналізувати основні проблеми співака-початківця та виокремити методи для формування вокальних навичок майбутніх учителів музики, солістів-

вокалістів на заняттях з постановки голосу.

Спів є однією зі специфічних і невіддільних рис ментальності народу. Саме завдяки співу українці вирізняються у світі. У наш час вокальне мистецтво змінюється під впливом технічного прогресу. З одного боку, воно стає доступним, адже вчитися співу можна навіть просто сидячи вдома за допомогою гаджетів та онлайн-учителів, а з іншого – потребує кропіткої праці над постановкою голосу в умовах очного навчання. За таких умов сучасне покоління з особливим інтересом ставиться до можливості розвинути свої вокальні можливості та виявити себе як творчу та креативну особистість. Тому стає необхідним підвищення рівня вокальної та вокально-технічної підготовки вчителів музичного мистецтва та артистів-вокалістів, діяльність яких спрямована на забезпечення творчих потреб учнів закладів мистецької освіти. Для удосконалення вокальної підготовки майбутнього співака необхідно насамперед розкрити змістовий аспект поняття «вокальна підготовка».

Означене поняття охоплює: підготовку зі спеціальності, накопичення спеціальних теоретичних знань і практичних навичок; поглиблене ознайомлення із сучасними технологіями; вокальними особливостями та формуванням професійних і моральних якостей особистості майбутнього артиста-вокаліста. «Вокальна підготовка», за визначенням учених, – це вокально-педагогічний процес вивчення дидактичних, історико-теоретичних основ вокальної педагогіки та виконавських умінь, які сприяють формуванню необхідного обсягу знань і співацьких навичок у майбутній вокальній діяльності [9]. На думку Ю. Юцевича, вокальна підготовка полягає у реалізації таких завдань: формування знань про природу та механізми звукоутворення; про закономірності співацького голосу; розвиток умінь практично керувати процесом співу, уміння створити художньо-музичний образ; розуміння сутності різних фонаційних явищ [2].

Відома оперна співачка, піаністка та педагог Н. Гребенюк вважає, що метою вокального навчання співаків є побудова єдиного художнього образу за допомогою засобів музичної, вокальної та словесної виразності [3].

На початковому етапі роботу зі студентом-початківцем варто почати з урахування вікових особливостей та виявлення індивідуальних вокальних здібностей співака, що допоможе правильно дібрати вправи для розвитку основних вокально-технічних навичок вокаліста. Насамперед необхідно увагу приділити вправам, що спрямовані на: розвиток високої позиції та різних видів атаки звука; нижньореберного й діафрагматичного дихання, на розвиток відчуття опори звука та дихання; чіткої дикції та артикуляції та звукової динаміки, що необхідно для художнього виконання музичної фрази, спів на *legato* та *staccato*, та переходу між ними. Для виховання виконавської та технологічної культури студента-вокаліста, розвиток слухацької установки та вироблення необхідних вокальних навичок, надасть можливість правильно дібрати репертуар, який відповідатиме індивідуальним можливостям та уподобанням студента. Це слугуватиме основою для: формування знань про особливості конкретного жанру й стилю; вироблення естетичних та оцінних критеріїв та орієнтацій; формування звукового ідеалу, естетичного та художнього смаку, звуко-сміслового співацького мислення.

Аналізуючи процес підготовки артиста-вокаліста, необхідно насамперед розглянути розділи в усіх «школах співу», які є базовими: основи вокального дихання;

опера звука; діапазон, об'єм, вокальна дикція; яскравість; сила, манера й стиль. Основою для розвитку техніки вокалу є правильна постановка дихання, яка здійснюється завдяки вправам, спрямованим на розвиток дихального апарату. Адже від правильного дихання залежить сила й рівномірність звучання. Дихання – це той механізм, за допомогою якого регулюються абсолютно всі функції організму і які забезпечують зв'язок організму із зовнішнім середовищем. Для того щоб правильно дихати й при цьому правильно використовувати голос, необхідно засвоїти відповідні вправи й виробити навичку їхнього виконання. Мета вправ – зміцнити м'язову силу й розвинути безшумне коротке дихання для тривалого голосоведення. Без тренувань керувати своїм дихальним апаратом важко.

Голос – складова людського організму, яка функціонує за його законами. Фізіологи стверджують, що у людей 97 % психічної діяльності відбувається на рівні підсвідомості й тільки 3 % – на усвідомленому рівні. Схожі висловлювання є й у вокалістів. Німецький вокальний педагог Г. Панофка писав (1875 р.), що знання численних м'язів голосового органу співати не навчає [4]. Ф. Шаляпін говорив, що голос звучить правильно, якщо правильно відчуваєш емоції й підключаєш уяву. «У правильності інтонації, в забарвленні слів і фрази уся сила співу», – підкреслював він [6]. Уже на цьому етапі роботи необхідно вивчити та проаналізувати голосовий апарат людини, і тільки після цього добирати індивідуальний вокальний репертуар. Необхідно також враховувати особливий тембр, який властивий тільки цій людині, індивідуальну вимову, темп мови, інтонаційні нюанси, артикуляцію і навіть міміку. Починаючи навчати вокалу, кожен викладач зіштовхується з феноменом впливу емоційного стану на особистість та майстерність виконавця. Якщо вокаліст не знаходиться у стані спокою, з'являється почуття невпевненості в собі, яке впливає на дихання, манерність та надмірну скутість. Джерелом скутості можуть бути й глибші переживання, витіснені у підсвідомість. Отже, стає зрозуміло, що емоційний стан відбивається безпосередньо на диханні та голосі, а також впливає на фізіологічний стан голосового апарату й виконавську майстерність. Не зовсім правильною є думка, що простіший за складністю репертуар може бути шкідливий для тих, хто вчиться, тому що суттєво знижує інтерес вокаліста до заняття. Захопленість насамперед знижується, якщо не підтримувати художній інтерес.

Враховуючи принцип поступового опановування майстерності співу, потрібно послідовно ускладнювати репертуар, що на початкових етапах також сковуватиме тих, хто вчиться співати. Часто буває, що непідготовлені студенти просять дати їм для освоєння складні композиції. Але цього не варто робити, особливо якщо у творі підвищені вимоги до діапазону й сили звучання. Голос буде надмірно напружений. Затиски перейдуть у звичку, закарбуються у підсвідомості. Тоді про правильний спів не буде й мови. Легких для голосу творів порівняно мало. Композитори пишуть насамперед для професіоналів. Тому досить важко серед численних складних творів знайти прості для виконання. Навчальні програми також передбачають ускладнення репертуару по семестрах, хоча перші семестри повинні переважно закладати основу для звучання. Зловживання завищеним за складністю репертуаром дуже поширене. Уникнути такої практики допомогло б осмислення ідеї саморегуляції. Саме саморегуляція відіграє велику роль у процесі підвищення технічної культури виконавців. Принцип саморегуляції має стати ключовим. Його свідомо реалізація на

підсвідомому рівні закріплює вокальні навички. Допоміжні методи при цьому краще усвідомлюються в системі вокально-педагогічних засобів.

Хоча саморегуляція припускає застосування на початковому етапі навчання зручного репертуару, окремі спроби можливостей студента, зрозуміло, допустимі. Наприклад, перевірка діапазону.

Саморегуляції голосу допомагають: художня уява, забарвленість слуху вокальними еталонами та урахуванням індивідуальності голосу; репертуар і його досконале знання; емоційне та художнє розкриття образу й сприятлива дружня атмосфера на уроках вокалу чи постановки голосу; професійне керівництво педагога-вокаліста й регулярність занять. У процесі підготовки майбутнього артиста необхідно також працювати над технікою мови та вокальною дикцією. Насамперед потрібно усунути недоліки мовлення – неправильної вимови. За відсутності звукових спотворень недостатня артикуляція робить мовлення нечітким, через те що багатьом людям властиві: неповороткий язик, нерухома нижня щелепа та в'ялі губи. Обов'язково потрібно розвивати артикуляційні м'язи за допомогою спеціальних вправ, які потрібно практикувати не тільки перед уроками вокалу, а й в побуті. Покращити можна й органічну будову голосового апарату. Адже тембр голосу і його сила залежать від природної акустики голосового апарату. Але якщо розвинути еластичність м'якого піднебіння, то резонансний простір розшириться, і це поліпшить якість звучання.

Важливим аспектом правильного співу є діапазон голосу. Музичним діапазоном називається відстань від найнижчого звука голосу до найвищого [7]. Відомо, що існує найнижчий звук, розташований на межі шепоту, і найвищий звук, який і є межами повного діапазону вокаліста. Інтерес представляє особливості, які є в діапазоні голосу кожної людини, а не точне визначення цих звуків. Необхідно пам'ятати, що поняття «вокальний діапазон» вміщує музичні звуки, тобто звуки певної висоти. Діапазон охоплює силу, об'єм та яскравість голосу. Сила звуку, інтенсивність визначається силою звукового потоку, що проходить через зв'язки. «Зв'язки – це анатомічне утворення, що складається з фіброзної тканини та основна функція якого полягає в забезпеченні механічного з'єднання різних органів» [5]. Під час розмови, співу голосові зв'язки змикаються. Повітря, яке видихається, тисне на складки, тоді зв'язки починають коливатися. Так виникає звук. При гучному співі посилюється тиск повітря, підкріпленій опорою на дихання. Головне при цьому не перейти на крик. Адже крик – це неконтрольований спів. Вокальну висоту можна означити голосом, але таким чином його можна травмувати. При цьому необхідно вивільнити артикуляційний апарат і зняти зажим із зовнішніх і внутрішніх м'язів. Поступове посилення звуку від тихого до гучного чи навпаки називається філіруванням. Поняття «сила» і «гучність» голосу не є ідентичними.

Сила звука – це реальна енергія звука, яка вимірюється в децибелах. Сила звучання залежить від амплітуди коливання голосових зв'язок, міри їхньої напруженості, а також від діяльності резонаторів – порожнини рота й носа. Гучність голосу залежить від сили голосу. Тож якщо сила голосу – це об'єктивна величина, то гучність – поняття суб'єктивне, пов'язане зі сприйняттям самого звука.

Гучність – це керована властивість голосу. Гучність можна й навіть треба змінювати залежно від різних обставин, чи то спілкування, чи то співу. За допомогою зміни гучності, тобто сили звучання голосу, без форсування звука – можна досягти виразності мовлення, її різноманітності, стосовно певної ситуації спілкування. Л. Ятло

звертає увагу на те, що інколи форсування є наслідком співу відкритим звуком. Але при цьому небезпека виникнення форсованого звука виникає і при співі прикритим звуком «унаслідок прагнення додати голосу невластиву йому силу» [11] і, як результат, – дихальна атака переходить в м'язову, що поступово призведе до «гойдання», неточної інтонації, і потім можливі захворювання голосового апарату [11]. Важливим аспектом є й об'єм голосу. Щоб досягти досконалої звучності й об'єму голосу обов'язково потрібна м'язова свобода фонаційних шляхів і відчуття резонансу, яке необхідно розвивати. Існує два типи резонаторів: верхній, який ще називають головний, та нижній, тобто грудний. Грудний резонатор – це трахея й великі бронхи, а головний резонатор – порожнини, які розташовані вище від піднебіння, у лицьовій частині голови.

Відчуття резонаторів допомагають організувати роботу голосових зв'язок так, що в тембрі голосу міститимуться обертони, які викликатимуть резонанс в головному й грудному резонаторах. Також важливу роль грає і яскравість голосу. Яскравості, польотності та дзвінкості голосу можна досягти тоді, коли буде правильно сформований початковий тембр голосу. Для цього необхідно виконувати вправи, які б допомагали сформувати звуки голосу з відчуттям резонансу звуку головного резонатора, а потім уже й грудного.

Отже, головне для кожного вокаліста – це усвідомлення власних голосових пристосувань і виконавських можливостей. Пізнати себе важко. Усі прагнуть відповідати стандарту. А потрібне усвідомлення власних можливостей: що голосу вигідно, які виконавські стилі підходять до нервової системи. З технічного погляду головне для вокаліста – подолання реєстрової розрізненості через змішання звучання. Тобто вироблення техніки гармонійного звучання грудного й головного резонаторів, баланс яких індивідуальний і змінний теситурно: звук вищий – тембр «головний», звук нижчий – тембр «грудний». Звучання є взаємодією дихання з гортанню. Дефекти взаємодії: занадто щільне зімкнення голосових складок, їхній реєстровий, не змішаний спосіб роботи, млявість або напористість дихання.

Отже, хороший голос: приємний, вібруючий, спокійний, добре модульований, низького тембру, керований, мелодійний, упевнений, інтонаційно забарвлений, виразний, природний, багатий, наповнений та звучний.

Спів є «мелодійним мовленням», яке, щоб бути зрозумілим і переконливим, має бути чітким, ясним і з достатньою силою голосу.

Тому одним із найсуттєвіших і, можливо, найважчих завдань постановки голосу є вироблення у співака виразної, правильної дикції, що є неодмінною умовою художнього співу.

Співацька форма, яка, як правило, важко досягається, досить легко втрачається без тренування. Її доводиться постійно підтримувати. Відбуваються й вікові зміни, що вимагають знаходження нової вокальної координації. Поставлені від природи голоси – дуже рідкісне явище. Абсолютна більшість голосів вимагають обробки.

Тобто для розвитку всіх вищеперерахованих голосових характеристик необхідно довго й наполегливо тренуватися, використовувати різний спектр вправ для розширення діапазону, розвитку сили, об'єму та яскравості голосу.

Отже, проаналізувавши безліч інтернет-джерел з вокальної педагогіки та постановки голосу, можна дійти висновку, що у вокальній творчості існує багато як теоретично обов'язкових пунктів, так і практичних з методикою навчання вокальному

мистецтву.

Тому тема статті: «Розвиток вокально-виконавської майстерності вокалістів мистецьких навчальних закладів» повністю не розкрита та є актуальною для подальшого вивчення та аналізу, щоб мати можливість висвітлити якомога більше проблем, що стосуються співаків-початківців, запропонувавши шляхи їхнього вирішення для формування вокальних навичок майбутніх учителів музики, солістів-вокалістів, на заняттях з постановки голосу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): підручник. Київ: Віпол, 2007. 174 с.
2. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: монографія. Київ: Українська ідея, 2001. 144 с.
3. Гребенюк Н. Є. Формування вокально-виконавських навичок та роль міжособистісного спілкування у класі сольного співу: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.02. Київ, 1994. 179 с.
4. Лотсман Р. О. Особливості вокальної підготовки майбутніх вчителів музики в різних співацьких манерах. 2015. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4753/1/Lotsman.pdf>.
5. Неттер Ф. Атлас анатомії людини. Львів: Наутілус. 2004. 592 с.
6. Райзе Е. С. О музыке и музыкантах: афоризмы, мысли, изречения, высказывания. Ленинград: Музыка, 1969. 167 с.
7. Балдинюк Д. І., Балдинюк Н. А. Словник-довідник співака: навчальний посібник. 2-е вид. Умань: Софія, 2015. 108 с.
8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев: Радянська школа, 1974. 288 с.
9. Ткаченко Т. В. Вокальне мислення як складова професійних умінь майбутнього вчителя музики. Передові наукові розробки – 2009: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Прага, 25 серпня – 05 вересня 2009 р.). Прага: Наука і освіта, 2009. С. 1–3.
10. Тоцька Л. О. Становлення української вокальної педагогічної школи в історичному аспекті. *Наукові записки*. 2004. Вип. LV(55). С. 199–203.
11. Ятло Л. П. Робота над дефектами звуку і слова у дитячому співі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2008. № 2. URL: <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/187781> (дата звернення: 20.11.2021).

REFERENCES

1. Antoniuk, V. H. (2007). *Vokalna pedahohika (solnyi spiv)*. Kyiv: Vipol [in Ukrainian].
2. Antoniuk, V. H. (2001). *Ukrainska vokalna shkola: etnokulturolohichni aspekt*. Kyiv: Ukrainska idea [in Ukrainian].
3. Hrebenuk, N. Ye. (1994). *Formuvannia vokalno-vykonavskykh navychok ta rol mizhosobystisnoho spilkuvannia u klasi solnoho spivu. Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Lotsman, R. O. (2015). *Osoblyvosti vokalnoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv muzyky v riznykh spivatskykh manerakh*. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4753/1/Lotsman.pdf> [in Ukrainian].
5. Netter, F. (2004). *Atlas anatomii liudyny*. Lviv: Nautilus [in Ukrainian].
6. Rajze, E. S. (1969). *O muzyke i muzykantah: aforizmy, mysli, izrechenija, vyskazyvanija*. Leningrad: Muzyka [in Russian].
7. Baldyniuk, D. I., Baldyniuk, N. A. (2015). *Slovyk-dovidnyk spivaka*. Uman: Sofiiia [in Ukrainian].
8. Suhomlinskij, V. A. (1974). *Serdce otdaju detjam*. Kiev: Radjanska shkola [in Russian].
9. Tkachenko, T. V. (2009). *Vokalne myslennia yak skladova profesiinykh umin maibutnoho vchytelia muzyky. Peredovi naukovi rozrobky: proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Praha: Nauka i osvita, 1–3 [in Ukrainian].
10. Totska, L. O. (2004). *Stanovlennia ukrainskoi vokalnoi pedahohichnoi shkoly v istorychnomu aspekti. Naukovi zapysky – Scientific notes, issue LV(55), 199–203* [in Ukrainian].
11. Yatlo, L. P. (2008). *Robota nad defektamy zvuka i slova u dytiachomu spivi. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of Scientific Papers of Uman State Pedagogical University, 2*. URL: <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/187781> [in Ukrainian].